

תורת הקורא

הערות ודיוקים, הלכות ומנהגים, פרפראות וחידושים, דיונים ובירורים, הקשורים בקריאת פרשת השבוע והמסתעף

הערות, הארות, ביקורת, שאלות, רעיונות, וכן תרומות לצורך המשך פיתוח הגליונות, יתקבלו בברכה במערכת. כמו"כ אפשר לשלוח בקשה לקבלת הגליונות במייל. מייל: tameytor@gmail.com פקס: 153775150494

גליון מס' 86

פרשת בשלח

ה"א תשע"ה

גליון זה י"ל ע"י מערכת טעמי תורה.

תודה לכל העוזרים והמסייעים שגליון זה יראה אור. © כל הזכויות שמורות, ניתן לצלם ולהדפיס כמות שהוא ללא שינוי.

הלכה ומנהג

יש נוהגים לקרוא בקול רם את הפסוקים: וְיָלְחָם לָכֶם וְנָלְחָם תַּחֲרִישׁוּן (י"ד י"ד), וַיֹּאמֶר מִצְרַיִם אֲנוֹסָה מִפְּנֵי יִשְׂרָאֵל כִּי יִי נִלְחָם לָהֶם בְּמִצְרַיִם (שם, חציו השני של פסוק כ"ה), כָּל הַמַּחֲלָה אֲשֶׁר שָׁמָּה בְּמִצְרַיִם לֹא אֲשִׁים עָלֶיךָ כִּי אֲנִי יְיָ רַפָּאָךְ (ט"ו, חציו השני של פסוק כ"ו), וַיֹּאמֶר כִּי יָד עַל כָּס יָהּ מִלְחָמָה לִי בַּעֲמֻלָּךְ מִדָּר דָּר (י"ז ט"ז).

יש נוהגים לקרוא את הפסוקים וַיִּסַּע (י"ד י"ט) וַיָּבֹא (כ' וַיֵּט) (כ"א) בקול רם ובאריכות הניגון, משום שמרומז בהם שם הגדול של ע"ב שמות. ויש שנוהגים לקרוא אותם בקול נמוך. ויש שנהגו לעמוד בשעת קריאתם.

נוהגים לקרוא את שירת הים בקול רם ובניגון זמרה מיוחד.

^א דברי קהלת. וכן הוא במנהגים דק"ק וורמיישא בסדר הפרשיות, למעט הפסוק וַיֹּאמֶר כִּי יָד וְגו' שאינו מופיע שם. ובהדרת קדש (פירוש והלכות על מחזור התפילה לר' יצחק ב"ר יעקב ויזבל סג"ל, נדפס לראשונה במחזור ויניציאה שני"ט-ש"ס, ולאחריו הודפס ברבים ממחזורי אשכנז) הביא רק את המנהג לקרוא את הפסוק וְיָלְחָם לָכֶם בקול רם, והובאו דבריו בשלחן הקריאה (סימן י"ב, פרשת בשלח).

^ב בסדר טרויש (סימן י' ד"ה לפסח) כתב על שלושת פסוקים אלו: וראיתי קורין אותם לכבודם בקול רם בניגון באורך כמו הדברות. ע"כ. וכן כתב היעב"ץ (סידור עמודי שמים הגהה לדף קס"ג, ובדפוס"ה הכניסו את ההגהה במקומה בקריאת התורה והלכותיה, בית הספר, בית ט"ו) וז"ל: גם בפסוקי וַיִּסַּע וַיָּבֹא וַיֵּט שמעתי לאבי מורי הגאון ז"ל (החכם צבי) שהיה מגביה קולו בקראו אותם.

וכן בספר מנהגים דק"ק וורמיישא בסדר הפרשיות ובספר דברי קהלת כתבו שמגביהים את הקול בשלושת פסוקים אלו. והוסיף בדברי קהלת בשלושת תיבות אחרונות שלפני פסוקים אלו מאריך בניגון, והן וּבְכַפְּרֵי שַׁלְפָנִי וַיִּסַּע, מִאֲחֲרֵיהֶם שַׁלְפָנִי פֶסֶק וַיָּבֹא, כָּל הַלֵּילָה שַׁלְפָנִי פֶסֶק וַיֵּט.

^ג כמבואר ברש"י (סוכה מ"ה ע"א ד"ה אני), והוזכר גם בשאר ראשונים ובספר הזוהר.

^ד כן המנהג בחלק מקהילות תימן.

וכתב בספר מדרש הביאור (לר' סעדיה בן דוד עדני מחכמי תימן, חי בסביבות השנים ק"פ - רמ"ה): למה אומרים פסוקי וַיִּסַּע מִלֵּאָה קָא-לֵהִים בקול נמוך, אמרו חכמים זכרונם לברכה לפי שיש בו שם בן ע"ב אותיות בתחבולות, והוא מתחילת וַיִּסַּע וסופו וַיָּבֹא ומתחילת וַיֵּט. עכ"ל. ונראה שהנמכת הקול הוא ע"פ האמור בירושלמי (יומא פ"ג ה"ז) גבי שם המפורש: בראשונה היה אומרו בקול גבוה משרבו הפרוצין היה אומרו בקול נמוך.

ובמדרש אור האפלה (לר' נתנאל בן ישעיה מחכמי תימן, חובר בשנת פ"ט) נתן טעם אחר להנמכת הקול בפסוקים אלו, וכתב: ונהגו בני אדם להנמיך את קולם בשלשת הפסוקים האלו בזמן הקריאה בס"ת, והמתקן הראשון שתקן כן ידע ששלשת הפסוקים הללו הם סוד מן הסודות, לפי שהוא סובר שהענין האמור כאן הוא הענין האמור בכמה מקומות בנבואה, והמלאך האמור כאן הם השכילים הנבדלים, וזה יפה ונפלא, או אולי שהוא סובר שזה דבר נסתר כלומר נס. עכ"ל.

^ה כן כתב בהדרת קדש, והובאו דבריו בשלחן הקריאה (סימן י"ב, פרשת בשלח).

^ו ז"ל היעב"ץ (שם): שמעתי וכו' שהיה מגביה קולו בקראו אותם, גם בשירות שדרכן בקול משובח בזמרה. עכ"ל. וכן כתב בדברי קהלת שקוראים את שירת הים בקול רם. ובמנהגים דק"ק וורמיישא בסדר הפרשיות כתב שמגביהים את הקול מהפסוק וַיִּזְעַק וְגו' ביום ההוא (י"ד ל'), עד סוס וּלְכָבוֹרָה בָּיָם שבשירת מרים (ט"ו כ"א). ונראה שהטעם שמגביהים את הקול מַיִן וַיִּזְעַק, משום שמשם עיקר הנס כמו שכתב בספר הפרדס סימן ה'.

נוהגים שלא להפסיק באמצע שירת הים, אלא קוראים את כל השירה לעולה אחד.

בהרבה קהילות נוהגים כל הקהל לעמוד בשעת קריאת שירת הים.

^א כן כתב היעב"ץ (שם) שקוראים את השירות בזמרה. וכן כתב בדברי קהלת שקוראים את השירה בניגון מיוחדת. ובמחזור ויטרי (סימן ק"ז) כתב את התרגום של קריאת שביעי של פסח (שהיה נהוג בזמנם לקרוא ולתרגם בשביעי של פסח כדאייתא בתוס' מגילה כ"ד ע"א ד"ה ואם היו) ובפסוק וְהָיָה לָכֶם חֲמָה מִיָּמִינָם וּמִשְׁמָאלָם (י"ד כ"ט) כתב: ומנעים את קולו בנעימה ובמנגינה. ואמנם קאי על המתרגם, אך מסתבר שגם הקורא מנגן כעין המתרגם.

והמנהג לנגן גם לפני השירה בפסוק וְהָיָה לָכֶם חֲמָה מִיָּמִינָם וּמִשְׁמָאלָם (י"ד כ"ט, אך פסוק זה לעיל י"ד כ"ב נקרא בניגון רגיל), ובפסוק וַיִּזְעַק וְגו' ובמלך עבדו (שם ל"א), ולאחריה בשירת מרים בפסוק שִׁירוּ לִי כִּי גָאָה גָאָה סוֹס וּלְכָבוֹרָה בָּיָם (ט"ו כ"א).

ובשירה עצמה יש נוהגים לנגן בניגון מיוחד רק בפסוקים המוזכר בהם שם ה', ולמנהג זה מנגנים רק את חציו השני של הפסוק שאחר האתנחתא, למעט בפסוקים קצרים שמנגנים מתחילתם, ואלו הפסוקים המנוגנים למנהג זה: אֲשִׁירָה לִי כִּי גָאָה גָאָה סוֹס וּלְכָבוֹרָה בָּיָם (ט"ו א'), זֶה אֶל־י וְאֶנְהוּ אֶל־י אֲבִי וְאֶרְמְיָהוּ (ב'), וְיִשְׁמָחַהּ בְּיָמֵינוּ (ג'), וְיִמְנָהּ בְּיָמֵינוּ (ד'), וְיִמְנָהּ בְּיָמֵינוּ (ה'), וְיִמְנָהּ בְּיָמֵינוּ (ו'), מִי כִמְכָה בָּאֵלִים וְיִי מִי כִמְכָה נֶאֱדָר בְּקֶדֶשׁ נוֹרָא תְהִלַּת עֲשֵׂה פֶלָא (י"א), עַד יַעֲבֹר עִמָּךְ וְיִי עַד יַעֲבֹר עִמָּךְ וְיִי קִנִּיתִי (ט"ז), מִקְדָּשׁ אֶל־י פִּנְגִּי וְיִי (י"ז), וְיִי מִלֵּךְ לְעֵלְמָה וְיִי (י"ח), וְיִי וְיִשְׂרָאֵל הִלְכּוּ בִּפְשָׁה בְּתוֹךְ הַיָּם (י"ט). (בדברי קהלת כתב שמאריכים בניגון ומשמאלם שלפני וַיִּזְעַק, ובניגון עבדו, ובניגון לאמר, ובניגון בְּתוֹךְ הַיָּם שבסוף השירה, אך את השירה כולה קוראים בניגון פשוט ובקול רם, ורק אֲשִׁירָה וְגו' וכל עצם השירה בניגון מיוחדת, ובפסוקים וְיִי אִישׁ מִלְחָמָה וְגו', וְיִמְנָהּ וְגו', מִי כִמְכָה וְגו', עַד יַעֲבֹר עִמָּךְ וְגו', וְיִי מִלֵּךְ וְגו' קוראים בניגון ידוע, וכן אחר השירה מאריכים בניגון ובמלחלת, וקוראים וַיִּסַּע וְיָבֹא וְיֵט וְיִי מִלֵּךְ וְגו' בניגון שירה, ושיירו לִי וְגו' בניגון ידוע).

ויש נוהגים (כמדומה שכן מנהג רוב קהילות החסידים, ומעט קהילות נוספות) לקרוא את כל השירה בניגון מיוחד, וכן כתב הגר"ש דבליצקי (תקון תפילה עמוד ל'): המנהג שבשירת הים קוראים כל פסוק בניגון המיוחד, ולא רק פסוק שיש בו שם קדוש.

ויש להעיר, שמחמת הניגון המיוחד לשירה יש נטיה לנגן את ניגון השירה בלבד ללא טעמי המקרא, אך באמת יש להקפיד לנגן את טעמי המקרא בניגון השירה, ולא לקרוא בניגון השירה בלבד.

^א כתב האבודרהם (סדר הפרשיות וההפטרות, ד"ה אלו הן) וכן כתב בספר המנהגי (סוף הלכות סוכה) שיש סמך למנהגו שלא להפסיק בשירת הים, מדברי הירושלמי (מגילה פ"ג ה"ה) והמסכת סופרים (פי"ב ה"ג), שאייתא שם ששירת הים טעונה ברכה לפנייה ולאחריה (והיינו שאף בזמן המשנה שרק העולה הראשון והלך מברך ברכה שלפניה והאחרון היה מברך ברכה שלאחריה ושאר העולים לא היו מברכים, העולה לשירת הים כן היה מברך לפנייה ולאחריה). וכתבו, שהטעם שטעונה ברכה, מפני שאין מפסיקין בה אלא אחד קורא אותה. וכן כתב באליה רבה (סי' קמ"ג סק"ו) ע"פ מסכת סופרים הנ"ל.

והשערי אפרים (שער ז' סעיף כ"ה) הביא מנהג זה להלכה, והוסיף שאין לשנות אפילו במקום שיש חיובים הרבה. ובשערי רחמים (שם) הביא בשם שו"ת מהר"ם שניטויך (חאו"ח סי' כ"ו) שבמקום שיש הרבה עולים אפשר להפסיק עכ"פ אחר וַיִּזְעַק בפרשה הפתוחה שבתורה.

^ב כן כתב בהדרת קדש, והובאו דבריו בשלחן הקריאה (סימן י"ב, פרשת בשלח). וכן כתב בספר קצות השולחן (סי' פ"ד בבדי השולחן סק"ב), וכתב שם סעד לזה ממשנה סוטה (כ"ז ע"ב) מלמד שהיו ישראל עונים שירה כקוראין את ההלל, והלל מצוה לקרותו מעומד (כמבואר בשו"ע סימן תכ"ב). וכתב שם שנוהגים לעמוד מניזעק. וע"ע במה שכתב בשו"ת רבבות אפרים (ח"ג סי' קצ"ד) בענין המעלה לעמוד בשעת קריאת השירה.

ויש שכתבו שיש לעמוד בשירת הים שאומרים בפסוקי דזמרה (דרך החיים דיני פסוקי דזמרה סק"ד, קש"ע סי' י"ד סעיף ד', ערוך השולחן סי' נ"א סעיף ח',

נוהגים להעלות את הרב לקריאת שירת הים¹.

❖❖❖ ❖❖❖ ❖❖❖

י"ג י"ז: **פְּרָעָה** - הרי"ש בשווא נח, ויש להזהר שלא להבליע את העי"ן שאחריה ולקרוא פְּרָה². וכן בכל מקום בו מנוקד שווא נח לפני אות גרונית, יש להזהר שלא תבלע אות הגרונית. ולהלן רשימת המילים בפרשה שיש להזהר בהן בזה: **בְּרָאתָם**, **וַיִּסְעוּ**, **וַיִּשְׂאוּ**, **וַיַּעֲקֹוּ**, **וַיֵּרְאוּ**, **לְרֵאתָם**, **תַּעֲשֶׂה**, **מִלֵּאךְ**, **נִשְׂאָר**, **נִאֲרָמְמָנְהוּ**, **תַּרְעִי**, **נִבְהִלְוּ**, **וַיַּעֲשֶׂה**, **וַיִּשְׁבְּעִים**, **וַיֵּרְאִיתָם**, **בְּשִׁמְעוּ**, **נִרְאָה**, **וַיֵּרְאוּ**, **וְהַמַּעֲשִׂיט**, **וַיִּבְאֵשׁ**, **הַבְּאִישׁ**, **וַיֵּרְאוּ**, **לְמַסְעֵיהֶם**, **הַיָּאָר**, **הַגְּבֻעָה**.

אֶת־הָעָם - יש להקפיד לנגן את הטעם כראוי במקף, ולא להשמיט את המקף ולהטעים אֶת הָעָם³.

וְשָׁבוּ - הטעם מלעיל בשי"ן, והוא לשון שיבה. והקורא וְשָׁבוּ מלרע משנה משמעות ללשון שבי.

י"ג י"ח: **אֶל־לֵהִים** | **אֶת־הָעָם** - יש להקפיד לשהות מעט בפסיק שאחר תיבת אֶל־הֵי, שלא יחבר בין הדבקים וישמע כגידוף ח"ו.

נִסְסוּם - יש להקפיד לנגן את הטעם כראוי במקף, ולא להשמיט את המקף ולהטעים נִסְסוּם⁴.

י"ג י"ט: **עָמֹו** - יש להקפיד על הגייה נכונה של העי"ן, שלא ישמע שקורא עָמוּ באל"ף. וכן הוא להלן.

אֶתְכֶם - התי"ו בשווא נע.

י"ד ב': **נִקְחוּ** - הכ"ף בשווא נח, ולא בשווא נע.

י"ד ג': **עֲלֵיהֶם** - יש להקפיד על הגייה נכונה של העי"ן, שלא ישמע שקורא עֲלֵיהֶם באל"ף. וכן הוא להלן.

י"ד ד': **וְאֶפְקֶדָה בְּפָרְעָה** - הבי"ת בדגש⁵. וכן הוא להלן י"ז ולהלן י"ח.

וַיַּעֲשׂוּ־בָן - יש להקפיד לנגן את הטעם כראוי במקף, ולא להשמיט את המקף ולהטעים וַיַּעֲשׂוּ בָן⁶.

י"ד ו': **וַיִּנָּסֶר** - האל"ף בשווא נח⁷. ואין להבליעה ולקרוא וַיִּסֶר, או לקרוא וַיִּנָּסֶר בחטף סגול האל"ף⁸. וכן הוא באל"ף שלהלן ט"ו ו': **נִאֲדָרִי**. ולהלן ט"ו י"א: **נִאֲדָר**.

י"ד ז': **שְׁש־מֵאוֹת רֶכֶב בְּחֹר** - יש להקפיד לנגן את הטעמים כראוי, ולא להטעים שְׁש־מֵאוֹת־רֶכֶב בְּחֹר או שְׁש־מֵאוֹת רֶכֶב בְּחֹר.

י"ד ח': **וְהִנֵּה מִצְרַיִם** | - יש להקפיד לנגן את הטעמים כראוי, ולא להשמיט את המרכא ולהטעים וְהִנֵּה־מִצְרַיִם | במקף.

וַיִּירָאוּ - הרי"ש בשווא נע, והוא מלשון יראה. והקורא וַיִּירָאוּ בשווא נח משנה משמעות ללשון ראייה. וכן הוא להלן ל"א. ולהלן ט"ז ט"ו: **וַיִּירָאוּ** - הרי"ש בשווא נח, והוא מלשון ראייה.

י"ד י"א: **וַיֵּאמְרוּ אֶל־מֹשֶׁה** - יש להקפיד לנגן את הטעם כראוי במקף, ולא להשמיט את המקף ולהטעים אֶל מֹשֶׁה.

י"ד י"ב: **בְּמִצְרַיִם** - הבי"ת רפה⁹. וכן הוא להלן ט"ו כ"ו.

י"ד י"ג: **אֶל־תִּירָאוּ** - יש להקפיד לנגן את הטעם כראוי במקף, ולא להשמיט את המקף ולהטעים אֶל תִּירָאוּ.

י"ד י"ז: **הַנְּנִי** - יש אומרים שהנ"ן הראשונה בשווא נע, ויש אומרים שהיא בשווא נח¹⁰. וכן הוא להלן.

י"ד כ"א: **וַיְיָ אֶת־הָיָם** - מונח ופסיק אחריו, ואינו מונח לגרמיה.

י"ד כ"ב: **מִיָּמִינָם** - היו"ד לא נשמעת, ונקרא מְמָנָם. ואין לקרוא מִיָּמִינָם היו"ד בשווא.

וַיִּשְׁמָאֲלָם - השי"ן בדגש, והשווא נע. וכן הוא להלן.

י"ד כ"ח: **וְאֶת־הַפְּרָשִׁים** - יש להקפיד לנגן את הטעם כראוי במקף, ולא להשמיט את המקף ולהטעים וְאֶת הַפְּרָשִׁים.

י"ד ל': **וַיֹּשְׁעַ** - הטעם מלעיל ביו"ד.

ט"ו א': **כִּי־נִגְאָה גְּאָה** - הגימ"ל דגושה בדגש קל נגד הכללים¹¹. וכן הוא בכ"ף שלהלן י"א: **מִי פִּגְמָה נִאֲדָר**. ובגימ"ל שלהלן י"ג: **עַם־נִוִּי**.

¹ מכיון שהסוף פסוק בא כאן מיד אחר האתנחתא, ללא טעם נוסף ביניהם, וע"י זה נוצר קצת מחסור בנגינה, יש נטיה להשמיט את המקף ולהוסיף טעם נוסף לפני הסוף פסוק, ויש להזהר שלא לעשות כן.

ובפרט יש להזהר בזה במנחה בשבת ובשני וחמישי שמסיימים שם את העליה, ומחמת ניוון הפסקת העליה המחסור בנגינה גדול יותר, והנטיה להוסיף שם טעם נוסף חזקה יותר.

² כתב בקסת הסופר (פתיחה לחלק שני, אות ו'): אבל דין נח נראה אינו נוהג באל"ף, ומה שנמצא נִאֲדָר בְּקֶדֶשׁ שהאל"ף בע"כ היא כמו נח נראה מדדלי"ת שלאחריה דגושה, זהו דלא כמנהג הלשון אלא מטעם כמס. וכונתו שאע"פ שדרך האותיות הגרוניות להתרחב משווא נח לחטף, כאן האל"ף נשארה בשווא נח שלא כמנהג.

ולענין אופן הגיית אל"ף בשווא נח, כתב רש"ס שהיא קלה מאד עד שכמעט ולא תורגש בקריאה. והיינו שלאות אל"ף יש מבטא מסוים שהוא קל מהאות עי"ן, ולכן אפשר לבטאה בשווא נח, ולא שאין לאות אל"ף מבטא כלל.

³ כבבראשית מ"ב כ"ד: וַיִּנָּסֶר אֹתוֹ לְעֵינָיִם.

ובתורה קדומה הוסיפו שם בחלק הדקדוק הערה בשם מהר"י בשרי, שכל לשון אסירה שענינו רתימה וקשירה האל"ף בשווא נח, ולשון אסירה שענינה חבישה בבית האסורים, תצא האל"ף במבטא ע"י תנועה כלשהי מלבד שווא נח. ורד"ק (מכלול פ"ה ע"ב) כתב שבשוורש אסר האל"ף בחטף סגול, ופעמים נחה האל"ף בשווא לבדו. ומשמע שלא חילק בין לשון רתימה לחבישה בבית האסורים (וכן בשרשים שרש אסר לא חילק ביניהם).

⁴ ענין זה מבואר בגליון פרשת שמות הערה ג'.

⁵ ענין זה מבואר בגליון פרשת ווארא הערה י"ב.

⁶ הכלל הוא שאותיות בגדכפ"ת בראש תיבה דגושות בדגש קל (כמו בְּחֹדֶךְ; קְמוֹ). אך אם התיבה שלפניהן מוטעמת בטעם מחבר ומסתיימת בהברה פתוחה, הרי היא רפה (כמו וַיִּקְרָא פְּרָעָה; הִנֵּה כְּנִים; וְעֲשִׂיתָ כִּפְרָת). וכאן האות דגושה בדגש קל אע"פ שהתיבה שלפניה מוטעמת בטעם מחבר ומסתיימת בהברה פתוחה.

הוספות המדפיס בסידור בית יעקב להיעב"ץ, תוספות חיים על החי"א כלל י"ח סקי"ב. וכן בליקוט מעם לועז בפסוק וַיֹּשְׁעַ כתב שרבים מבעלי הנפש רגילים לאמר השירה בעמידה), ואולי יש ללמוד מדבריהם שגם בקריאת התורה יש לעמוד בשעת קריאת שירת הים.

⁷ בכנסת הגדולה (או"ח סימן תכ"ח) כתב שהמנהג שחכם הקהל קורא שירת הים, והטעם ששירת הים אין ראוי שיוזמר להקב"ה אלא הגדול שבהם. והובאו דבריו במגן אברהם (שם סק"ח), ובעקבותיו בשאר האחרונים. וכן משמע בשו"ת רדב"ז (ח"א סימן ד"ש), והובאו דבריו בפתחי תשובה (יו"ד סי' רמ"ב סק"א).

ובמנהגים דק"ק וורמיישא כתב בסדר הפרשיות שקוראים את הפרנס הישיש לשירת הים, ואת הרב קוראים לשלישי בפסוקי וַיִּסַּע וַיָּבֹא וַיָּנֹס.

⁸ מחמת קלות האות הגרונית במבטא, כאשר יש לפנייה אות המנוקדת בשווא נח, יש נטיה חזקה להשמיט את האות הגרונית מהמבטא, ולנקד את האות שלפניה בניקוד שלה במקום בשווא נח, כגון מִלֵּאךְ במקום מִלֵּאךְ, שְׁמֹון במקום שְׁמֶעֹון, וַיִּנֵּג במקום וַיִּנְהֵג. וזה מצוי פעמים רבות בכל פרשה, וצריך זהירות רבה מאד על מנת שלא להיכשל בזה.

וכבר הזהיר על זה ביסוד ושורש העבודה (שער שלישי פרק שני), והאריך שם להראות לעין כל את גודל קלקולי התיבות וחסרון האותיות במי שאינו נזהר לקרוא כראוי. וציין לדבריו בבאור הלכה (סימן ס"א, ד"ה ידגיש).

⁹ והמבליע את האל"ף וקורא וַיִּבֶשׁ, משנה משמעות מלשון באישה ללשון יובש, ואף אם בדרך כלל אפשר לטעון גם בדברים המשנים משמעות שהענין מלמד על משמעותן (כדמשמע בקריינא דאגרתא ח"א מכתב קל"ט), כאן אין לטעון כן, שהרי אפשר להבין שהוא מלשון יובש, וע"כ יש להזהר בזה מאד.

¹⁰ הכלל הוא שאותיות בגדכפ"ת בראש תיבה דגושות בדגש קל (כמו בְּחֹדֶךְ; קְמוֹ). אך אם התיבה שלפניהן מוטעמת בטעם מחבר ומסתיימת בהברה פתוחה, הרי היא רפה (כמו וַיִּקְרָא פְּרָעָה; הִנֵּה כְּנִים; וְעֲשִׂיתָ כִּפְרָת).

אך כאשר המילה מתחילה בצירוף "קב", או בצירוף "כפ", או בצירוף "ככ", והאות הראשונה היא אות שימוש, היא דגושה גם אחר הברה פתוחה (כגון: וַאֲפֻקָה בְּפִרְעָה, לֹא־יִדְּגֹוּ בְּפִרְעָה, וְתִתְּפֹאֶהוּ בְּבִגְדֹו, וְיָבֹאוּ בְּיִתְּךָ, וְיִקְרְעוּ כְּלֹתְךָ).

גָּאֵלָה. ובכ"ף שלהלן ט"ז: **יָדְמוּ כְּאֶבֶן.** ובגימ"ל שלהלן כ"א: **כִּי-בָּהָה גָּאֵהָ.**

ט"ו ב': **וְאֶרְמְקָנָהוּ** - המ"ם בשווא נע. ואע"פ שיש ספרים המנקדים וְאֶרְמְקָנָהוּ בחטף פתח, אין להגותו כפתח, אלא כשווא נע פשוט¹². וכן הוא בלמ"ד שלהלן י': **צָלְלוּ.** ובנו"ן שלהלן י"ז: **כּוֹנְנוּ.**

ט"ו ד': **טַבְעוּ** - הבי"ת בדגש, והשווא נע.

ט"ו ח': **נַעֲרָמוּ מַיִם** - הטעם מלעיל בנו"ן¹³.

ט"ו י': **צָלְלוּ כְּעוֹפֶרֶת בְּמַיִם אֲדִירִים** - יש להקפיד להטעים היטב את הזקף המפסיק שבתחית פְּעוֹפֶרֶת, שהוא ניגון מפסיק יותר

¹² ונאמרו כמה טעמים לבאר מדוע הם דגושים נגד הכללים.

הבית יוסף (אורה חיים סוף סימן נ"א) הביא טעם בשם הארחות חיים (הלכות מאה ברכות, סעיף ל"ב), שאם מי כְּמָכָה היה רפה, היה נשמע כאומר ה' מיכה, ומיכה הוא האיש שגנב השם ועשה העגל, ולכן נדגש (ובשאר מקומות שאומר ה' מי כמוך אין לחוש לזה, שרק במה שנאמר על הים יש לחוש). ואם יָדְמוּ כְּאֶבֶן היה רפה, היה נשמע כאומר ידמוך אבן, ולכן נדגש. ואם עַם זו גָּאֵלָה היה רפה, היה נשמע שהוא מלשון מגואל, ולכן נדגש.

ובמדרש שכל טוב כתב שהטעם שמי כְּמָכָה הראשון רפה והשני דגוש הוא משום שבתחילה היו משבחין בשפה רפה, ולבסוף מקירות לבם בפה מלא.

ור' משה הנקדן נתן טעם (דרכי הניקוד והנגינות שנדפס בהצופה לחכמת ישראל תרפ"ט, עמ' 329, לא מצוי במהדורות הרגילות) שכאשר יש במילה אות אחת פעמיים, ואין ביניהן אלא הברה אחת, לא תהינה שתייה דגושות או שתייה רפות, כי לא נאה על הלשון לקרותן ככה, אלא תהיה אחת דגושה ואחת רפה, ולכן בתיבות מי כְּמָכָה הכ"ף הראשונה דגושה, בעבור הכ"ף השניה, וכן בתיבות גָּאֵה הגימ"ל השניה דגושה, שאף שהן שתי תיבות כיון שאין ביניהם אלא הברה אחת נראות כתיבה אחת, ועל יָדְמוּ כְּאֶבֶן כתב הטעם כהארחות חיים שלא ישמע כאומר ידמוך אבן (והוסיף שם שהטעם שבמי כְּמָכָה בָּאֵלֶם הכ"ף נשארה רפה, משום שתיבות מי כְּמָכָה מוקפות, ולכן הכ"ף נחשבת כבאמצע התיבה ואי אפשר להדגישה. וקשה, שהרי מצאנו מקומות נוספים (כגון: דברים ל"ג כ"ט, תהילים ע"א י"א ו"ט) בהם מופיע הצירוף מי כְּמוֹךְ, והכ"ף בהם רפה אע"פ שאין התיבות מוקפות. וצ"ע).

ובסידור צלותא דאברהם (בפירוש עמק ברכה) כתב על דברי הבי" בשם הארחות חיים שהוא טעם קלש מאד, ומצאנו לשון מגואל גם בגימ"ל דגושה. וכתב שיש לומר בפשיטות שמכיון שהשירה נאמרה בשירה ובזמרה ובניגון מיוחד, יש הפרדות דקות נעימות לאוזן יותר מאשר בשאר הקריאות, ומכיון שהיה הפרד דק בין "גָּאֵה" ל"צָאֵה", ובין "מִי" ל"כְּמָכָה", וכן "זו" ל"גָּאֵלָה", ובין "יָדְמוּ" ל"כְּאֶבֶן", ובין "גָּאֵה" ל"צָאֵה", ממילא הם הודגשו כיון שהיה פירוד ביניהם, וא"כ אינם יוצאים מן הכלל. והוסיף, שזה טעם הדגש גם בבי"ת שבתחית בָּאֵלֶם שגם הוא נגד הכללים (עיין מנחת שי כאן. אמנם, רוב המדקדקים לא מנו את בָּאֵלֶם בין היוצאים מן הכלל משום שהחשיביוהו כדגש דחיק (שבפשיטות הוא דגש חזק) היוצא מן הכלל הרגיל של דחיק בזה שנדגש אע"פ שהטעם מלרע. ויש מדקדקים שמחשיבים גם מתג כטעם לענין דגש דחיק, ולשיטתם דגש בָּאֵלֶם דגוש כדון ואינו חריג כלל. עיין בזה בגליון פרשת שמות הערה ל"ז).

¹³ כמבואר בארוכה במאמר החטפים שחטף פתח זה הוא ניקוד מושאל הבא לסמן על שווא נע, ואינו חטף פתח ממש.

¹⁴ בלשון הקודש התיבות מוטעמות או בהברה האחרונה של התיבה (מלרע), או בהברה אחת לפני האחרונה (מלעיל). וכאן יש חריג שהתיבה מוטעמת באות נו"ן שהיא שתי הברות לפני ההברה האחרונה (ק-ך-מ).

והטעם לחריג זה, משום שדרך הלשון שכאשר יש טעם משרת הסמוך לטעם אחר, והטעמים באים בהברות רצופות ללא חציצה, אע"פ שהתיבה הראשונה ראויה להיות מוטעמת מלרע, יסוג הטעם הברה אחת אחורה, כדי למנוע סמיכות הברות מוטעמות, והתיבה תהיה מוטעמת מלעיל (כלל זה מובא בכל המדקדקים, וראה למשל אב"ע בראשית י"ב י"ג, ויקרא ו' ח').

אך הכלל הוא שהטעם נסוג רק להברה פתוחה (היינו הברה שאינה מסתיימת בשווא נח או דגש, כגון קָרָא לְיָלָה שהברת "ק" היא פתוחה). ואם ההברה סגורה הטעם לא יסוג וישאר מלרע (כגון נִיָּקַח קָרָה שהטעם לא נסוג אחור לאות יו"ד כיון שזו הברה סגורה). ולכן כאן בתיבות נַעֲרָמוּ מַיִם הטעם לא יסוג להברת "נע" שהיא הברה סגורה והטעם אמור להישאר מלרע. אך כיון שהברת "נע" אינה הברה גמורה, שהלא התיבה היתה ראויה להנקד נַעֲרָמוּ על משקל נִשְׁלַחוּ וְלִהְיוֹת בעלת שתי הברות בלבד (שהלא שווא אינו תנועה), ורק משום שדרך אות גרונית המנוקדת בשווא נח להתרחב לחטף, העי"ן צריכה להתרחב ולהנקד נַעֲרָמוּ, וכיון שדרך האות שלפני החטף להנקד בתנועת החטף, לכן השתנה ניקוד הנו"ן לסוגל בדומה לעי"ן שמנוקדת בחטף סגול, ומחמת שלא יתכן חטף לפני שווא נע, הורחב החטף לתנועה גמורה ומנוקד נַעֲרָמוּ, ולכן נחשב כאן שנסוג אחור הברה אחת בלבד, ולא שתי הברות, ולכן הטעם נסוג אחור (וכיוצא בזה בתיבות: נַעֲרָפוּ טַל; תַּעֲרָכוּ לִי; גַּעֲמָה יָסֵד).

מהטפחה שבתחית בְּמַיִם, שאם לא יפסיק כראוי ישמע שתיבת אֲדִירִים קאי על המצרים, בעוד שקאי על המים¹⁵.

ט"ו י"א: **בָּאֵלֶם לָלֵךְ** - יש להקפיד להטעים היטב את הפשטא המפסיק שבתחית בָּאֵלֶם, שלא ישמע כגידוף ח"ו.

עֲשֵׂה - הטעם מלעיל בעי"ן¹⁶, והשי"ן בצירי.

ט"ו ט"ז: **יָדְמוּ** - הדלי"ת בדגש, והשווא נע, והוא מלשון דממה¹⁷. והקורא יָדְמוּ בשווא נח יתכן שמשנה משמעות ללשון דמיון.

ט"ו י"ז: **מִקְדָּשׁ** - הקו"ף בדגש, והשווא נע.

ט"ו כ"ב: **אֶל־מִדְבַּר־שֹׁר** - יש להקפיד לנגן את הטעם כראוי במקף, ולא להשמיט את המקף ולהטעים אֶל־מִדְבַּר שֹׁר.

ט"ו כ"ה: **לֵךְ עֲצֵי** - יש להקפיד להטעים היטב את הפשטא המפסיק שבתחית יָי, שלא ישמע כגידוף ח"ו.

ט"ז ה': **אֵת אֲשֶׁר־יָבִיאוּ** - יש להקפיד לנגן את הטעמים במקומם הנכון, ולא להטעים אֶת־אֲשֶׁר יָבִיאוּ.

עַל אֲשֶׁר־יִלְקְטוּ - יש להקפיד לנגן את הטעמים במקומם הנכון, ולא להטעים עַל־אֲשֶׁר יִלְקְטוּ.

ט"ז ו': **אֶל־כַּל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל** - יש להקפיד לנגן את הטעם כראוי במקף, ולא להשמיט את המקף ולהטעים אֶל־כַּל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל.

וַיִּדְעָתָם - העי"ן בשווא נח, ואין להבליעה ולקרוא וַיִּדְעָתָם, או לקרוא וַיִּדְעָתָם בפתח העי"ן. וכן הוא להלן י"ב: **שְׁמַעְתִּי, וַיִּדְעָתָם.** ולהלן י"ח: **הַעֲדִיפִי.** ולהלן ל"א: **וַיִּטְעֻמוּ.**

ט"ז ז': **תִּלְיָנוּ** - התי"ו בפתח, והלמ"ד בדגש. ופירושו שתרעימו אחרים עלינו. והקורא תִּלְיָנוּ בקמץ גדול ורפה¹⁸, משנה משמעות

¹⁵ יש מחלוקת בין הפרשנים האם תיבת אֲדִירִים קאי על המים (צָלְלוּ כְּעוֹפֶרֶת, בְּמַיִם אֲדִירִים), או על המצרים (צָלְלוּ כְּעוֹפֶרֶת בְּמַיִם, אֲדִירִים). בבבלי (מנחות נ"ג ע"א), ובמכילתא דרשב"י, ובספורנו, מבואר שתיבת אֲדִירִים קאי על המצרים. אך במכילתא דרבי ישמעאל, ובאבן עזרא, וברשב"ם, וברשי" (שופטים ה' כ"ה), מבואר שתיבת אֲדִירִים קאי על המים (וכן משמע גם מהפסוק בחנניה ט' י"א, וכן משמע מניקוד הבי"ת המיוחדת, וכמו שכתב בהגהות חק נתן במנחות שם).

ובשלמי ציבור (דף ע' ע"ב) כתב: צריך להפסיק בין מים ובין אדירים, כי טעם טרחא [=טפחא] תחת במים, וסוף פסוק באדירים, כי תיבת אדירים לא קאי על במים אלא על המצריים, כמו שאמרו (מנחות נ"ג ע"א) יבוא אדיר זה הקב"ה ויפרע לאדירים אלו ישראל מאדירים אלו המצרים דכתיב צללו כעופרת במים אדירים כו', כנראה דאדירים דקרא קאי על מצרים וזהו שאמרו במדרש צללו אדירים כעופרת במים, עכ"ל.

ובבאר היטב (או"ח סימן נ"א סק"ו) העתיק דבריו, ובעקבותיו כתבו כן הרבה אחרונים, הפרי מגדים (סימן נ"א משבצות זהב סק"ג), והשערי תשובה (סימן מ"ח סק"ב), והמשנה ברורה (סי' נ"א סק"ז), והבן איש חי (שנה ראשונה, פרשת ויגש, סעיף י"ד), ועוד אחרונים.

ואע"פ ששבעים פנים לתורה וכולם אמת, זה לענין דרשה, אך לענין מעשה אין לנו לזוז מטעמי המקרא, ויש לקרוא תמיד אך ורק כטעמי המקרא. ולכן אע"פ שהעתיקו באחרונים שצריך להפסיק אחר תיבת בְּמַיִם כיון שתיבת אֲדִירִים קאי על מצרים כדאיתא בגמרא, מכיון שלפי פיסוק הטעמים תיבת פְּעוֹפֶרֶת המוטעמת בזקף, מופסקת יותר מתיבת בְּמַיִם המוטעמת בטפחא (וכמו שכתב רש"י בכמה מקומות שזקף מפסיק יותר מטפחא, כגון להלן פסוק י"ז, וביהושע ז' ט"ו, ובמלאכי ב' ט"ו, ובשיר השירים ח' ו'. וכן כתבו כל מדרגי הטעמים, רז"ה (שערי זמרה, שער ראשון פתח ד'), הגר"א (דקדוק ופירוש על התורה, ד"ה והארץ), בינת מקרא, תלמוד לשון עברי (סימן שפ"ט), יש לנו להפסיק כטעמי המקרא שפירשו בזה כמכילתא דר' ישמעאל ודלא כהבבלי (ובסידור עבודת ישראל האריך עוד להוכיח שע"פ פיסוק הטעמים תיבת אֲדִירִים קאי על המים). ועיין עוד במאמר "פיסוק טעמים".

¹⁶ משום נסוג אחור. וענין זה מבואר בגליון פרשת שמות הערה י"ז.

¹⁷ יש אומרים שתיבת יָדְמוּ כאן היא משרוש דמם, וכדי להקל על הלשון קוצרה תיבת יָדְמוּ או יָדְמוּ לִדְמוּ, והדגש הועבר לדלי"ת. ויש אומרים שתיבת יָדְמוּ כאן היא משרוש נדם, ולכן הדלי"ת דגושה להשלמת הנו"ן שנפלה מהשורש (רד"ק במכילתא ק"ל ע"א).

¹⁸ לקוראים בהגיה המבחינה בין קמץ לפתח, אם לא ידגישו את האות, אע"פ שעשו שלא כדון, לא שינו משמעות, כיון שהמשמעות ניכרת גם ללא הדגש ע"י הפתח.

שפירושו שתתלוננו בעצמכם^{טז}, או שהוא מלשון לינת לילה^{טז}, או מלשון תלייה^{טז}.

ט"ז ט': **אֲשֶׁר צָנָה יְיָ** - יש לנגן את שני המונחים כראוי, ואין להשמיט את המונח הראשון ולהטעים אֲשֶׁר צָנָה יְיָ במקף^ל. וכן הוא להלן כ"ג: **אֲשֶׁר דָּבַר יְיָ**, ולהלן ל"ב: **אֲשֶׁר צָנָה יְיָ**.

בְּאֵהָלוֹ - יש אומרים שהאל"ף במקף קטן^{לא}. ויש אומרים שהאל"ף במקף גדול^{לב}.

ט"ז כ': **וְנָרַם** - הטעם מלעיל ביו"ד.

ט"ז כ"ב: **לָקְטוּ לֶחֶם מִשְׁנָה** - יש להקפיד לנגן את הטעמים כראוי, ולא להטעים לָקְטוּ לֶחֶם מִשְׁנָה.

ט"ז כ"ג: **אֵת אֲשֶׁר־תֹּאפֹו** - יש להקפיד לנגן את הטעם כראוי, ולא להשמיט את המונח ולהטעים אֵת־אֲשֶׁר־תֹּאפֹו במקף.

וְאֵת אֲשֶׁר־תְּבַשְׁלוּ - יש להקפיד לנגן את הטעמים במקומם הנכון, ולא להטעים וְאֵת־אֲשֶׁר תְּבַשְׁלוּ.

תְּבַשְׁלוּ - השי"ן בדגש, והשווא נע.

פְּלִי־הַעֲדָף - יש להקפיד לנגן את הטעם כראוי במקף, ולא להשמיט את המקף ולהטעים פְּלִי הַעֲדָף.

פְּלִי־הַעֲדָף - הטעם מלרע בדלי"ת, והדלי"ת בצירי.

הַנִּיחוּ - הה"א בפתח, והנו"ן דגושה. והוא לשון עזיבה. והקורא הַנִּיחוּ במקף ורפה^{טז}, יתכן שמשנה משמעות^{לב} ללשון מנוחה^{לד}. וכן הוא להלן כ"ד: **וַיַּנִּיחוּ**. ולהלן ל"ג: **וַהֲנִיחַ**. ולהלן ל"ד: **וַיַּנִּיחֵהוּ**.

ט"ז כ"ט: **כִּי־יִזְכֹּר נָתַן לָכֶם הַשָּׁבֶת** - יש לנגן את שני המונחים כראוי, ואין להשמיט את המונח הראשון ולהטעים נָתַן־לָכֶם הַשָּׁבֶת במקף.

אֲלֵי־נֶצַח - הטעם מלעיל ביו"ד^{טז}.

ט"ז ל"א: **כְּזֶרַע גֹּדֶל לָבֶן** - יש להקפיד להטעים היטב את הפשטא המפסיק שבתיבת גֹּד, שלא ישמע שזרע גד הוא לבן, בעוד שהכוונה שהמן הוא לבן^{לה}.

אך לקוראים בהגיה שאינה מבחינה בין קמץ לפתח, שאצלם כל הבידול בין המשמעים הוא ע"י דגשות ורפיון האות, אם לא ידגישו יש לחשוש בזה לשינוי משמעות.

^{טז} וכמו שכתב כאן רש"י וז"ל: כי תלינו עלינו. שתרעימו עלינו את הכל, את בניכם ונשיכם ובנותיכם וערב רב. ועל כרחי אני זקוק לפרש תלינו בלשון תפעילו, מפני דגשותו וקרייתו, שאילו היה רפה, הייתי מפרשו בלשון תפעלו, כמו וילן העם על משה, או אם היה דגוש ואין בו יו"ד ונקרא תלונ, הייתי מפרשו לשון תתלוננו, עכשיו הוא משמע תלינו את אחרים, כמו במרגלים וילינו עליו את כל העדה.

^{כח} כביהושע ד' ג': אֲשֶׁר תְּלִינוּ בֹה הַלְיָהּ.

^{כט} כבתהילים קל"ז ב': עַל עֲרָבִים כְּתוּבָה תְּלִינוּ כְּפֹרְתֵינוּ.

^ל ענין זה מבואר בגליון פרשת שמות הערה ל'.

^{לא} וכך מסתבר ע"פ חוקי הלשון, שהוא חולם שמתבטל והופך לקמץ (כגון הכ"ף שבמילה פָּתַל שכאשר מתארכת המילה מתבטל החולם והופך לקמץ - פְּתִילָה), הקמץ הוא קמץ קטן. וכאן היה חולם במקור במילה אֶקֶל, וא"כ כשהתבטל החולם והפך לקמץ, בפשטות הוא קמץ קטן. וכן נראה שסבר בעל לשון למודים (הובא במנחת שי תהילים פ"ו ב').

ועוד, שדרך האות הקודמת לחטף, להנקד בניקוד החטף. ומכיון שהה"א מנוקדת בחטף קמץ קטן, הקמץ שבאל"ף ראוי להיות קמץ קטן.

^{לב} שהרי כתבו המדקדקים (רד"ק מיכה ב' י"ב ותהילים פ"ו ב', ועוד מדקדקים) שקמץ עם מתג הוא קמץ גדול, ואף כשנראה שע"פ משפט הלשון הוא אמור להנקד במקף קטן. וכן יש שכתבו שכל קמץ קטן חייב לבוא אחריו שווא נח או דגש, וא"כ קמץ הבא לפני חטף קמץ הוא בהכרח קמץ גדול. וכך היא מסורת הספרדים שכל קמץ שאין אחריו שווא נח או דגש, הוא נהגה כקמץ גדול.

^{לג} עיין ב"י ולבוש או"ח סי' כ"ה שפליגי אם יש בזה שינוי משמעות או לא, והאחרונים שם האריכו בזה, ואכ"מ.

^{לד} כבישעיה כ"ח י"ב: זאת הַמְנוּקָה הַנִּיחוּ לְעִנְף.

ט"ז ל"ה: **אֵת־הַמֶּן** - הה"א בפתח, והמ"ם בדגש. והוא לשון מן עם ה"א הידיעה לפניו. והקורא הֶמֶן במקף גדול ורפה^{טז}, משנה משמעות ללשון המן האגגי.

י"ז ח': **וַיִּלְחֶם** - הטעם מלעיל בלמ"ד.

י"ז ט': **וַיָּצֵא הַלָּחֶם בַּעֲמֶלֶק מִחֹר אֹנְכִי נֶצֶב עַל־רֹאשׁ הַגְּבֻעָה** - פסוק זה הוא מן המקראות שאין להם הכרע^{לז}. וע"כ יש מי שכתב שאע"פ שאין לקורא לשנות מניגון הטעמים, מ"מ לא יעשה עצמו מכריע, ולא יעשה הפסק בתיבת מִחֹר, אלא יקרא תיבה זו עם התיבה שלפניה ושלאחריה בתכיפה אחת, והקב"ה יודע הכרעות^{לז}. אך לא נהגו כן, אלא נהגו להפסיק כהטעמים^{לח}.

י"ז י"א: **וַיָּנִיחַ** - היו"ד בקמץ, והנו"ן רפה. והוא לשון מנוחה. והקורא וַיָּנִיחַ בפתח ודגש^{לט}, יתכן שמשנה משמעות^{לב} ללשון עזיבה^{לז}.

❖ חילופי נוסחאות ❖

ט"ו א': **אֲשִׁירָה לִי** / (אֲשִׁירָה לִי)

הלמ"ד רפה - בכתבי היד: ט"א ט"ב ט"ג ט"ד ט"ה ט"ו ט"ז ט"ח ט"ט ס"א ס"ב ס"ג ס"ד ס"ה ס"ו ס"ז ס"ח ס"ט ס"י ס"יא ס"יב ס"יג ס"יד ס"טו ס"ז ס"ז ס"ז ס"ז ס"ז א"י. ~ ובדפוסים: מק"ג, רא"פ, קסטור, ברויאר.

הלמ"ד דגושה - בכתבי היד: א"א א"ג א"ה א"ו א"ח א"ט. ~ ובדפוסים: רוו"ה, לטריס, גינצבורג^{טז}, קורן. ~ וכן הוא בעין הקורא.^{טז}

ט"ו י"א: **עֲשֵׂה פֶלֶא** / (עֲשֵׂה־פֶלֶא)

במרכא - בכתבי היד: ט"ב ט"ג ט"ד ט"ה ט"ז ט"ח ט"ט ס"א ס"ב ס"ג ס"ד ס"ה ס"ו ס"ז ס"ח ס"ט ס"י ס"יא ס"יב ס"יג ס"יד ס"טו ס"ז ס"ז ס"ז ס"ז א"י. ~ ובדפוסים: רוו"ה, קסטור, קורן, ברויאר. ~ וכן הוא בעין הקורא. ~ וכן כתב רד"ק^{טז}.

במקף - בכתב היד: א"א. ~ ובדפוסים: מק"ג, רא"פ, לטריס, גינצבורג.

^{לה} וכמו שכתב רש"י: והוא כזרע גד לבן. עשב ששמו קוליינד"רי, וזרע שלו עגול ואינו לבן, והמן היה לבן, ואינו נמשל לזרע גד אלא לענין העגול כזרע גד היה, והוא לבן.

^{לז} ביוםא נ"ב איתא: איסי בן יהודה אומר חמש מקראות בתורה אין להן הכרע, שאת, משוקדים, מחר, ארור, וקם. ו"מקור" הוא פסוק זה. והיינו, שאין הכרע האם הפיסוק הוא: וַיָּצֵא הַלָּחֶם בַּעֲמֶלֶק מִחֹר. דהיינו שהמלחמה תהיה מחר. או שהפיסוק הוא: וַיָּצֵא הַלָּחֶם בַּעֲמֶלֶק, מִחֹר אֹנְכִי נֶצֶב עַל רֹאשׁ הַגְּבֻעָה. דהיינו צא והלחם בעמלק מיד, ומחר אנכי נצב להתפלל, והיום אין אתה צריך לתפלות.

^{לז} כ"כ בשערי אפרים (שער ג' סעיף ט"ו, ובפתחי שערים סקי"ג).

^{לח} כן כתב הגר"ש דבליצקי באם למקרא (בראשית ל"ד ז'), שלא נהגו כן כי סמכו בזה על הריטב"א ביוםא (דף נ"ב) שס"ל שהספק הוא לולא היו לנו טעמים, אך אחר הטעמים נתברר ספיקו ע"י פיסוק הטעמים.

ובאמת דברי השערי אפרים בזה צריכים באור, שהוא פיסוק הטעמים נקבע ע"י הניגון בלבד, ולא ע"י הפסקת הקריאה, וזו מטרת הטעמים, להפסיק הענין ע"י הניגון ללא צורך בשהייה, וא"כ, אף אם לא נתברר ספיקו, כיצד יועיל בזה שלא ישהה לענין שלא יכריע, והלא הפיסוק נקבע ע"י הניגון ולא ע"י השהייה בפועל.

^{לט} לקוראים בהגיה המבחינה בין קמץ לפתח, אם לא ירפו את האות, אע"פ שעשו שלא כדין, לא שינו משמעות, כיון שהמשמעות ניכרת ע"י הקמץ. אך לקוראים בהגיה שאינה מבחינה בין קמץ לפתח, שאצלם כל הבידול בין המשמעים הוא ע"י דגשות ורפיון האות, אם לא ירפו יש לחשוש בזה לשינוי משמעות.

^מ כבויקרא ז' ט"ו: וַיִּשָּׂא נָח תֹּדֹת וְשִׁלְמֵיו בַּיּוֹם קָרְבָנוֹ וְאָכַל לֹא יָנִיחַ מִמֶּנּוּ עַד בֹּקֶר.

^{מא} ובגליון ציין שביריחו (שם של ספר ידוע) הלמ"ד רפה.

^{מב} ענין חילוף זה מבואר בגליון פרשת שמות הערה ל"ז.

^{מג} מכלול ט' ע"ב. והמגיה (ריטענבערג) העיר שבספרים שלנו מילת עשה בצירי ומקף. אך באמת ע"פ הספרים המדויקים שבידינו מתברר שאכן גרסת רד"ק נכונה ומאושרת.

ט"ז י"ג: נְשִׁכְבֶּת הַטֹּל / (נְשִׁכְבֶּת הַטֹּל)

הטי"ת בפתח – בכתבי היד: ט"ב ט"ג ט"ד ט"ה ט"ו ט"ז, ס"ב ס"ג^מ ס"ד ס"ט ס"י
סי"א סי"ב ס"ט"ז סי"ז. ~ ובדפוס: ברואר.

הטי"ת בקמץ – בכתבי היד: ס"א ס"ה ס"ו ס"ז ס"ח ס"יג ס"יד ס"ט, "א"א א"ב
 "א"ג א"ד א"ה א"ו א"ז א"ט א"י. ~ ובדפוסים: מק"ג, רא"פ, רוו"ה^מ, לטריס,
 גינצבורג, קסוטו, קורן. ~ וכן הוא במסורה^מ.

ט"ז כ"ד: לֹא־הִיְתָה בּוֹ / לֹא־הִיְתָה־בּוֹ

מד נראה שיש סימני מחיקה של קמץ שתוקן לפתח.

מִזֶּה ז'ל רד"ק (מכלול קפ"ב ע"ב): טל הטל פתח. ונתעל שקבת הטל (שמות ט"ז י"ד) קמץ באתנה. וכן בסוף פסוק ועל-כל-הארץ יִהְיֶה-טָל (שופטים ו' ל"ט), יִעָרְפוּ טָל (דברים ל"ג כ"ח). ובזקף קמץ מִמָּגֵד שְׁמַיִם מִטָּל (שם י"ג), שְׂרָאשִׁי נִמְלֵא-טָל (שיר השירים ה' ב'). עכ"ל.

ועפ"ז כתב ר"ו"ה (במדבר י"א ט') שרד"ק כתב שכל טל הטל בפתה, ואם באנחתא סוף פסוק וזקף בקמץ. עכ"ד. והיינו שהבין שכוונת רד"ק שכל טל בפתה, ובאנחתא סוף פסוק וזקף תמיד בקמץ, ולפי הבנה זו גם כאן הוא בקמץ.

אך באמת אין נראה שזו כוונת רד"ק, אלא נראה שבא תנחומא וסוף פסוק תיבת טל תמיד מנוקדת בקמץ, ומצאנו גם שני מקומות שהוא בקמץ אע"פ שהוא בזקף, והם שתי הדוגמאות שהביא, ואין כוונת רד"ק שכל מקום בו תיבת טל מנוקדת בזקף היא מנוקדת בקמץ. וראהו לכך, שהלא תיבת טל בזקף מופיעה שלוש פעמים במקרא בלבד, והם שתי הדוגמאות שהביא רד"ק, והפסוק כאן, ואם כוונת רד"ק ששכל המקומות הטי"ת בקמץ, היה עליו להביא את שלוש הדוגמאות, ולא מסתבר שיביא שתי דוגמאות מתוך שלוש, ובפרט שהביא דוגמא מכתובים ולא מהתורה. ועוד, שהיה לו להביא כלל שתיבת טל בזקף תמיד מנוקדת בקמץ, כשם שהביא הכלל לגבי אתנחתא וסוף פסוק, והיה לו לכתוב וכן בזקף, כמו שכתב בסוף פסוק, ומה ששינה בלשונו וכתב ובזקף קמץ משמע שהביא את המקומות בהם תיבת טל אכן קמוצה בזקף, אך לא שסבר שבכל מקום היא קמוצה בזקף. וא"כ נראה מרד"ק להיפך מהבנת רד"ק, שבא לומר שדוקא בשני המקומות שהביא, תיבת טל מנוקדת בקמץ בזקף, אך בפסוקנו מנוקדת בפתח דגיו.

¹⁰ בספר המסורה הקדום אכלה ואכלה (סעיף 21) מובאת רשימת מסורה של תיבות המנוקדות רק פעם אחת במקרא בקמץ, וביניהם נמנית תיבת הָשֵׁל בפסוק וַיָּקֵם בְּצֶרֶךְ וַתֵּלֶךְ וַתֵּשֶׁל וַתֵּשֶׁל שְׁתֵּי תִיבֹת הָשֵׁל בפסוק זה היא היחידה במקרא המנוקדת בקמץ שלא באתנחתא וסוף פסוק, ובשאר המקומות (במדרב"א ט"ז, שמאל ב' י"ב) תיבת הָשֵׁל עם ה"א הדיעה לפניו מנוקדת בתחת.

כמו"כ יש כתבי יד (כן הוא בכה"י סי'ד סט"ו א"א א"ג א"ד א"ה א"ו, בדפוס מק"ג) שנמסר עליהם כאן במסורה "לית קמץ זקף". דהיינו שזו הפעם היחידה במקרא שתיבת הַקֵּץ עם ה"א הידיעה לפניה הופכת מפתח לקמץ בטעם זקף, ונראה שמקור מסורה זו הוא מהרשימה המופיעה בספר אכלה ואכלה. ויש להעיר, שרשימת מסורה זו אינה הולכת בשיטת בן אשר, שהרי תיבת יָלַד (בראשית מ"א נ') מנייה שם בין התיבות המנוקדות בקמץ, כשיטת בן נפתלי, בעוד שלפי בן אשר תיבת יָלַד מנוקדת בפתח (כדאינו בספר החילופים), וא"כ לרשימת מסורה זו אין תוקף גדול כ"כ אחר שאינה כשיטת בן אשר.

¹² הטעמים המפסיקים ביותר בפסוק, שהם סוף פסוק ואתנחתא, גורמים לשינוי ניקוד האות המוטעמת משום ההפסק, וכגון במקום שְׁמִים, באתנחתא וסו"פ מנוקד שְׁמִים. אֶרֶץ-אֶרֶץ. מְצָרִים-מְצָרִים. לִלְהָ-לִלְהָ. ויש מקומות רבים בהם הפתח משתנה לקמץ גם בטעמים מפסיקים נוספים, כדרך שנוהג באתנחתא, כגון: אֶשֶׁר יִמְצָא אֹתוֹ יִהְיֶה-לִּי עֶבֶד (בראשית מ"ד י'), הוּא יִהְיֶה-לִּי עֶבֶד (שם י"ז) ונִשְׁפָּא לָהֶם מִכְסֵּי-גֹרֵם (שמות כ"ח מ"ב), או אֲתֶּה-תִּשָּׁקֵץ אֶשֶׁר עֲשִׂיתָ (ויקרא ה' כ"ג), שבהם הזקוק גורם לפתח להפוך לקמץ. ועוד: וְהִשִּׁיב אֶת-הַגִּזְלָה אֶשֶׁר גָּזַל (שם), שבו הרביעי גורם לפתח להפוך לקמץ. וכו' רבים כיו"ב.

ובניקוד הפשוט של תיבת ה"טל הטי"ת מנוקדת בפתח, והמנקדים כאן בקמץ ניקדו כן מחמת הזקף שגורם לפעמים לשנות את הפתח לקמץ.

וכתב ברויאר (כתר ארם צובה והנוסח המקובל עמוד 37-38) שלכאורה הנוסח הנכון 'יותר הוא בפתח, שהרי פתח שהופך לקמץ שלא באתנחתא וסוף פסוק, מצוי בדרך כלל רק בין שני משפטים עצמאיים, או בין שתי צלעות מקבילות של משפט, כגון: מִמֶּנָּה שְׁלֹמֹה מָשָׁל וּמִתְהוֹם רִבְצָת תַּתָּה (דברים ל"ג י'), יִשְׂרָאֵל נִמְלֵא-שָׁל קְנוּצוֹתַי רָסִיטִי לְיִלָּה (שה"ש ה' ב'), אשר בהם הזקף משמש כמפסיק חשוב ומשמעותי, ולכן הם מנוקדים בקמץ אע"פ שמוטעים בזקף. אך לעומת זאת כאן שכתבו ובקפך הִיָּתָה שִׁכְבַּת הַטָּל סָבִיב לַמִּתְנָה, שני חלקי המשפט קשורים זה לזה, ואם מסתבר שהִיָּתָה נתוקד בקמץ, ולא מצוי בתנ"י שזקף יגרום לפתח להפוך לקמץ כאשר חלקי המשפט כל כך קשורים זה לזה.

ויתכן שהסיבה לניקוד הקמץ כאן נבעה מכך שלשון טל נמצאת במקרא בזכר בשני מקומות נוספים, והם: מִמֶּגֶד שְׁמוֹם מֶלֶךְ (דברים "ל"ג א'), שְׂרָאִי נְמָלָאֵל (שיר השירים ה"ב), ובשניהם הוקף גורם לפתח להפוך לקמץ, וממילא טעו לחשוב שגם כאן כיוון שהוא בזכר, הוא בקמץ, וטעות זו נתחזקה ע"י העובדה שבפסוק זה (ותצל שכבה שלל) אכן הטי"ת נמדדת בקמץ.

במרכא – בכתבי היד: ט"ב ט"ג ט"ד ט"ה ט"ו ט"ז, ס"א ס"ב ס"ג ס"ד ס"ה ס"ו
ס"ז ס"ח ס"ט ס"י ס"יא ס"ב ס"ג ס"ד ס"ה ס"ו ס"ז ס"ח ס"ט ס"י
במקף – בכתבי היד: ס"ז ס"י ס"יא ס"ב ס"ג ס"ד ס"ה ס"ו ס"ז ס"ח ס"ט
~ ובדפוסים: ריו"ה, גינצבורג, קורן.

ט"ז ל"ה: אֲכָלוּ / (אֲכָלוּ)

האל"ף ללא מונח – בכתבי היד: מא"ם ט"ב ט"ג ט"ד ט"ה ט"ו ט"ז, ס"א ס"ב ס"ג ס"ד ס"ה ס"ו ס"ז ס"ח ס"ט ס"י ס"יא ס"יב ס"יג ס"יד ס"טו ס"טז, א"ג א"ד א"ה א"ו א"ז א"ט. ~ ובדפוסים: רו"ה, קסוטו, קורן, בריואר. ~ וכן נכון ע"פ כללי הטעמים^ט

האל"ף במונח – בכתבי היד: סי"ו, א"א א"ב א"ו א"ח א"י. ~ ובדפוסים: מק"ג, רא"פ, לטריס, גינצבורג.

י"ז ו': אָם | אַל-הַצִּיּוֹר / אָם | אַל-הַצִּיּוֹר)

במרכא – בכתבי היד: ט"ב ט"ד ט"ה ט"ו, ס"ה ס"ו, א"א א"ג א"ד א"ה א"ו א"ח א"י. ~ ובדפוסים: גינצבורג, רוו"ה, קורן, ברויאר. ~ וכן הוא בעין הקורא. ~ וכן נכון ע"פ כללי הטעמים.³

במונח – בכתבי היד: ט"ג ט"ח, ס"א ס"ב ס"ג ס"ד ס"ה ס"ו ס"ז ס"ח ס"ט ס' ~ ובדפוסים: מק"ג, רא"פ, לטריס, קסוטו.

י"ז י"ד: אֶת־זָכַר / (אֶת־זָכַר)

הזיון בצירי – בכתבי היד: טא"ס טא"ק ט"ב ט"ג ט"ד ט"ה ט"ח, ט"ב ס"ד ס"ה ס"ז ס"ט ס"י ס"יא ס"ט"ז ס"י"ז, א"א^א א"ה א"ו א"ח א"י ~ ובדפוסים: מק"ג, רא"פ, רוח"ה, לטריס, גינצבורג^ב, קסוטן, קורן, ברויאר.

הזי"ן בסגול – בכתבי היד: ס"א ס"ה ס"ו סי"ב סי"ג סי"ד סט"ו, א"ב א"ג א"ד
א"ז.^{נג}

מה נראה שיש סימני מחיקה של מקף שתוקן למרכא.

מש כאשר בא זקף קטן בפני עצמו ללא תיבה משרתת לפניו, ויש בתיבתו מקום הראוי למתן, דרכו להפוך למונה, אך הכלל הוא שרק אם המתג באות שניה ואילך יהפך המתג למונה, אך אם המתג באות ראשונה לא יהפך המתג למונה (כן כתב ר"ה במשפטי השעמים דף י"ג ע"א, והוכיח כן מהמסורה ומספרים מדויקים). וטעם החילוק בין אם המתג באות ראשונה לבין אם הוא באות שניה ואילך, משום שמבואר בקדמונים שיש כמה סוגי מונחים, ומונה הבא לפני זקף קטן ומוטעם באות ראשונה של התיבה הוא מונה מכרבל (ונגזיתו מסולסלת מעט יותר ממונה רגיל), וכשאנו באות ראשונה הוא מונה רגיל. וממילא הכלל הוא שהמתג ישתנה רק למונה רגיל ולא למונה מכרבל, ולכן אם המתג באות ראשונה לא ישתנה המתג למונה, משום שבאות ראשונה הוא מונה מכרבל (כ"כ ר"ה בשם שכל בראשית י"ח ט"ז).

³ הכלל הוא שכאשר יש שני משרתים לזרקה, המשרת השני הוא מונה, ואם יש פסיק בין תיבת המשרת לתיבת הזרקה, או שיש מתג בתיבת הזרקה, והמשרת הראשון הוא קדמא, המשרת השני יהיה מרכא ולא מונה (כלל זה מובא בספר דקדוקי הטעמים (בו"ש סעיף 21, דותן שער ט'). ובספר טעמי המקרא המיוחס לר' יהודה בן בלעם (שער הזרקה). ובענין הקורא (בראשית ל"ו כ"ב). וכן בשאר הקדמונים ובמסורה).

ומכיון שכאן יש פסיק בין תיבת שם לתיבה המוטעמת בזקרא (ופסיק זה נמנה ברשימת הפסקים בכ"י ט"ב ובספר המסורה ובדפוס מק"ג), המשרת ראוי להיות מרכא ולא מונח.

^{נא} ובמסורה שם נמסר עליו שבספרים אחרים מנוקד בסגול.

²² וכתב בגליון שכן הוא ברוב ספרים כ"י, ובספרים אחרים מנוקד בסגול.

²² כתב רד"ק בשרשים (שרש זכר): "תמחה את זָכָר עמלק בשש נקודות, אבל לְזָכָר קדשו בחמש נקודות ולית כותיה", ובחלק מהדפוסים נוסף ע"ז "כן הוא במקצת הספרים. ובמקצת הספרים כל זכר בחמש נקודות".

ובמכלול (קמ"ט ע"ב) הביא רד"ק רשימת תיבות שהן בסגול סגול, וכלל את תיבת זכר עמה. אך בספרו עט סופר (י"ט ע"א) שכתבו אחר המכלול והשרשים הביא רד"ק רשימת תיבות שהן בסגול סגול, ורשימת תיבות שהן בצירי וסגול וכלל את תיבת זכר עם התיבות שהן בצירי וסגול.

ובכ"י ס"ד נמסר כאן במסורה "כל זכר בסגול בר מן אחד בצירי", ובכ"י סט"ו אף מפורש הפסוק ונמסר "כל זכר בג' נקודות, בר מן אחד והודו לזכר קדשו". ונראה שמקור מסורה זו מדברי רד"ק בשרשים.

גד י"ש מי שכתב (קצות השולחן סי' פ"ד בבדי השולחן סק"ב, הגר"ש דבליצקי באם למקרא ובוזוח השמש) לקרוא באופן אחד לשביעי ובאופן אחד למפטיר. אך אין נראה כן, דודא' העיקר בצירי, ואין צורך לחוש לשיטת הסגול הדחיה, ואף המשוב"ג (סי' תרפ"ה סק"י) כתב זאת רק גבי פרשת זכור מחמת חומר קריאתה.